

ДУХОВНО-ТВОРЧА СКЛАДОВА ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОСНОВА МЕДІАЦІЙНО-ІННОВАТИВНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО РОЗВИТКУ

Для розв'язання найбільш гострих і актуальних питань сучасного людського суспільства, виходу із затяжної полісистемної кризи, яка надзвичайно наочно проявилася у другій половині ХХ і на початку нового ХХІ ст., першочергову увагу у наукових дослідженнях слід приділяти саме духовно-творчій складовій людської діяльності, де формується цілісне осмислення і бачення світу, проектуються інновативні підходи до його змін і покращення умов для розвитку людини як цілісної духовно-біо-соціальної істоти, яка завжди прагне до інакше можливого та через свою господарську діяльність реалізує свої мотиви і прагнення.

Духовно-творча складова людської діяльності, як вказує уже сама її назва, складається з двох органічно поєднаних, взаємопереплетених елементів-процесів: духовності та творчості. Обидва вони є продуктом свідомості людини, у якій відображається світосприйняття людиною всього процесу її життєдіяльності. Головне, на наш погляд, полягає в тому, що людина через цю складову своєї діяльності усвідомлює себе саме *людиною*, рефлексує своє ставлення до світу і процесу господарювання, а у реальному процесі щодо перетворення світу виходить із своїх *ціннісних* мотивів, які формуються культурою, і прагне до інновацій, в яких реалізує свої творчі здібності. При цьому творчість ми пов'язуємо не з процесами наслідування та копіювання, а зі створенням *нових* смислів, сенсів, ідей, образів, які потім втілюються в предметно-речовому світі.

Проте глибинне значення духовно-творчої складової полягає у «створенні» самої *цілісної* людини, яка самореалізує себе не лише у ставленні до природи, а перш за все у відносинах з іншими людьми, тобто в *культурі*, яка здавна розглядається як друге народження людини. Ідеї, образи, речі мають цінність лише тоді, коли вони сприяють *особистій* формі існування самої людини, яка своєю цілісною діяльністю у кінцевому рахунку творить саму себе. У цьому сенсі матеріальне, предметне багатство ще не є багатством у істинному розумінні, бо майже вся історія людства супроводжується *розривом* між матеріально-предметним багатством і внутрішнім зубожінням більшості

людей. Саме цей розрив, який досить явно проявився на межі тисячоліть, з одного боку, фіксує посилення процесів деградації суспільства і людини, а з іншого боку, з необхідністю ставить завдання піднесення, зростання культурної, духовно-творчої складової у процесі господарської діяльності людини заради збереження не лише природи, як середовища проживання людства, але й самої людини як свідомої, розумної істоти, від діяльності якої залежить майбутнє як таке, майбутнє суспільно розвиненої особистості як вільного і свідомого суб'єкта всеохоплюючої господарської діяльності.

Головним механізмом духовно-творчої діяльності людини ми вважаємо механізм медіації, тобто процес свідомо осмислювальної діяльності заради мотивованих господарських змін, що спирається на детальний аналіз наявного (A_1) і минулого (A) досвіду, виокремлення у них позитивно доцільного і на цій основі пошук новаційних шляхів досягнення якісно нового стану господарства (B_1). Саме через механізм медіації здійснюється інноваційний розвиток, що схематично зображено на рис. 1 і 2.

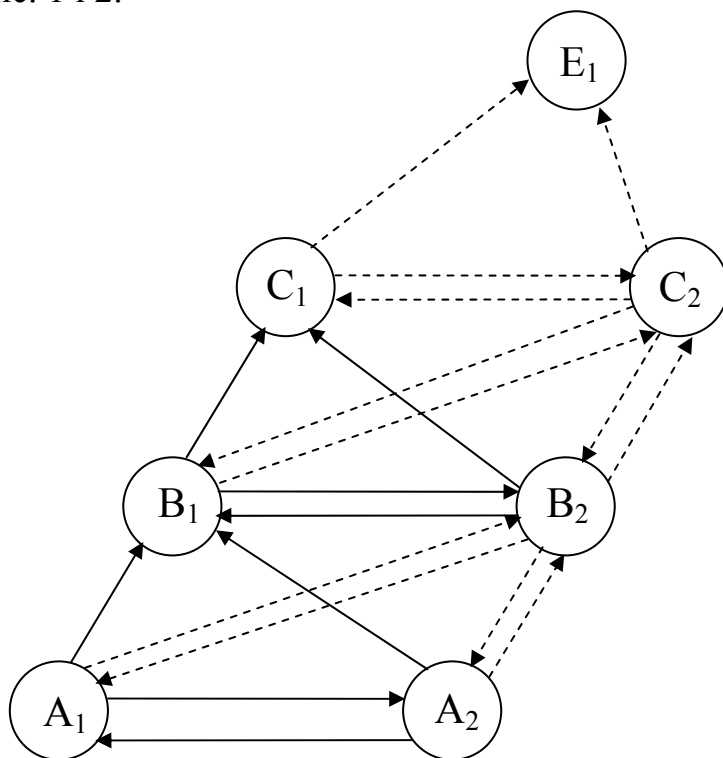

Рис. 1. Медіаційний алгоритм інноваційного розвитку

Проведені нами дослідження показали, що сфера виробництва свідомості у сучасному глобальному світі, особливо при формуванні економіки знань і освітнього суспільства, стає актуальною основою його функціонування, бо саме зі свідомістю пов'язана сфера духовно-творчої, інноваційної діяльності людини щодо розвитку господарства. Проте

специфіка нинішнього часу, коли все ширше впроваджується у реальність сценарій неоліберальної глобалізації, полягає у тому, що превалює виробництво споживацької свідомості, коли через маніпулювання свідомістю індивідам нав'язується поведінка, яка сприяє зростанню прибутку.

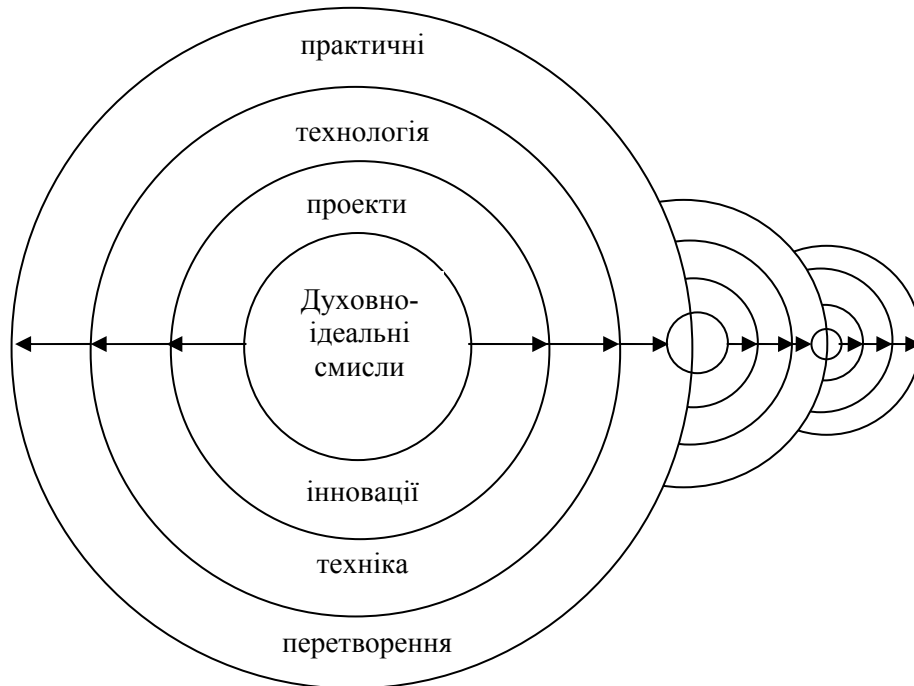

Рис. 2. Структура інноваційного розвитку господарюючого суб'єкта

Для гармонійного розвитку людського суспільства необхідним є виробництво зовсім іншої, творчої, ціннісно наповненої свідомості, яка дозволяє людині здійснювати смислотворчу функцію господарювання заради свого саморозвитку і самореалізації. Тому саме виробництво свідомості повинно досліджуватися у форматі постнекласичної науки, де ціннісно-орієнтовані начала відіграють визначальну роль у процесі наукового пізнання реальності. Виразом свідомості людини є перш за все духовно-творча складова її діяльності, яка лежить не лише в основі осмислення і створення проектів перетворення навколишнього світу, але насамперед через неї формується і вдосконалюється сама людина в трьох іпостасях як духовно-біо-соціальна істота, котра через реалізацію своїх мотивів і цінностей творить інакше можливе господарство як намагання свідомо покращити своє життя.

Духовно-творча господарська діяльність найбільш повно реалізується через розвиток *самодіяльності людини*. Самодіяльність є процесуючим феноменом, а його *основою-вектором* є не просто технології та матеріально-предметне середовище життя, а насамперед

саморозвиток свідомості людини, котра відповідально створює ідеальні *культурні парадигми розвитку*, що об'єднують духовно-соціальні та техніко-технологічні ідеї, смисли, зразки (інновації), тобто господарські новації, яким слідують люди в своїй відтворювальній діяльності.

Людська діяльність за суттю є господарством – надзвичайно складним і багаторівневим феноменом, у якому не всі явища і процеси посилено пізнавати та пояснювати науці, науковим знанням. Тому потрібні філософія, релігія і повсякденне знання та досвід. Господарюючи, людина не тільки виробляє предмети споживання чи засоби виробництва, а також і соціальні відносини; вона творить себе, бо, обдумуючи бажане для себе *інакше можливе*, вона породжує нові ідеї, смисли, образи і з цієї творчості ідеального починається її творчість в реальному фізичному світі. Людина реалізує свою головну функцію, яка і є функцією творіння свого життя.

Проте, щоб її творчість не стала самовпевненою, спрямованою проти самої людини, вона повинна творити в *культурному середовищі*, спираючись на *духовно-моральні цінності*, у яких сконцентровані результати пошуків і досягнення мудрості людської спільноти. І тут, як здається, поки що людина не створила нічого більш прийняттого з точки зору збереження життя, ніж 10 заповідей Божих. Відступ від них приносить падіння, руйнацію і деградацію, природні лиха і хвороби. Саме ігнорування цих тисячолітніх моральних цінностей лежить і в основі сучасної цивілізаційної кризи, яка проявляється в гострій боротьбі за ресурси планети, в діях 15 % населення країн «золотого мільярда», що прагнуть жити в комфорті, проти 85 % всього іншого населення планети. Це знов таки говорить про те, що ресурси (економічне) розглядаються як головна мета, але вона є антилюдяною і її досягти неможливо, не підриваючи самих засад життя. Розв'язання проблеми криз може реалізовуватися лише у ціннісній площині, де *економічне є лише засобом*.

Стосовно національного розвитку і національної економіки, слід завжди виходити з того, що будь-яке цілепокладання в системному управлінні неможливе поза ціннісними початками. Якщо ж це відбувається, то тоді інтереси якої-небудь владної групи стають панівними і видаються за цінності суспільного розвитку, хоча за суттю вони зовсім такими не є. Це приводить до того, що загальносуспільні ціннісні установки і цілі залишаються невідомими, економічна політика будується на помилкових витоках, а вищі цілі, все ще не виокремлені від засобів, нав'язуються замість ціннісних цілей, останні підміняються функціонально спрямованими, поверхневими [1, с. 20]. Така підміна обертається тим, що акцент переноситься на «всесильні» інститути, де намагаються знайти ціннісне цілепокладання, але його там немає і не

може бути за визначенням, бо інститути були винайдені не до цінностей, а лише після, для того, щоб реалізовувати моральні цінності [2, с. 20]. Взагалі цінність інститутів у сучасному світі визначається їх можливостями реалізовувати гасла економічного розвитку [2, с. 359], а відповідно, якщо ціннісні цілі суспільства невідомі, то тоді на перший план висуваються цілі-засоби, які, «як правило, носять інший, інституційний, характер і не включають такі природні питання, як наприклад, демографічні результати чи вирівнювання розривів у стандартах життя у регіонах, інших показників їх розвиненості, чи соціальне розшарування, чи диверсифікація економіки, її мірної структури» [1, с. 20].

Людство зараз веде пошук шляхів подолання кризи. Проте, знов-таки, як виходу лише з кризи фінансово-економічної, тобто тільки зовнішньої форми глибинної цивілізаційної кризи. І відбувається це у традиційній – економічній – системі мислення. А вихід є і повинен віднаходитися в зовсім іншому аспекті: він знаходиться у висхідному наповненні будь-якого виду людської діяльності духовно-моральними засадами і цінностями. Подолання кризи можливе лише в координатах ціннісних: не шляхом насадження зовнішньої моралі та демократії подвійних стандартів, не грубою військовою силою та егоїстичними амбіціями, а лише через Любов, Красу та Істину, які надані нам як вічні цінності життя і господарювання.

У цьому зв'язку постає завдання оновлення економічної науки, що можливо за допомогою оновлення, навіть можна стверджувати, кардинальної зміни її методології з виходом на рівень філософії і теорії господарства, у яких саме господарство розуміється як ціннісна людська життєдіяльність, а економіка – лише як одна з його конкретних особливих форм, заснована на купівля-продажних відносинах, підпорядкованих зростанню прибутку і капіталу.

У межах лише економічної науки говорити про господарювання як процес олюднення вкрай проблематично, якщо взагалі можливо, бо саме господарство в силу своєї складності та багаторівневості охоплює не лише економіку, а виростає та охоплює цілісність самої людської діяльності. Тому у найбільш загальному вигляді олюднення являє собою всю сферу господарських відносин, де відбувається цілісна самореалізація людини як суб'єкта розвитку. У ході пізнання олюднення постає як *відображення одночасного процесу піднесення і поглиблення, розуміння та пояснення, які завершені макро- і мікркосмами: підвищення проявляється в тому, що розуміння цього феномену «перевищує» горизонт економічного світогляду, знаходиться щодо нього на більш високому рівні мегарозуміння, зумовленому цілісністю універсуму.* Але таке мегарозуміння разом з тим означає одночасно і

поглиблення, рух думки в глибинну суть природи людини, яка не зводиться до традиційного бачення у людині лише біо-соціальної істоти, а для економічної науки – до одностороннього функціонально-економічного аспекту людини – засобу виробництва прибутку. Цим зумовлюється важливий науковий аспект – потреба виходу *методології соціально-економічного дослідження на мегарівень – рівень господарства як сфери реалізації цілісної – духовно-біо-соціальної природи життєдіяльності людини* – більш загального феномену, пізнання якого відкриває можливості адекватного розуміння логіки розгортання особливих форм життєвідправлення людини на різних етапах розвитку господарювання.

У сучасних умовах, які відображають граничну напругу цивілізаційної кризи, коли відбувається звільнення від механіко-матеріалістичного світогляду, насамперед на Заході, і людство входить в епоху *духовного* виробництва, де головним предметом праці стає свідомість, на наш погляд, сфера виробництва свідомості має розглядатися тим головним полем дій, на якому вже розгортаються і у найближчому майбутньому будуть відбуватися головні події та «бої». На це поверхнево вказує сама назва реальності, що формується, – економіка знань. Але в більш сутнісному аспекті погляд дослідника, насамперед економтеоретика, має бути звернений до пізнання психосоціокультурної матриці, ментальної історії народу тієї або іншої країни, тобто на те знання, що стає необхідною засадою для розробки соціально-економічної стратегії дій з боку учасників цивілізаційного глобального «бою». Саме таке знання багато в чому визначає досягнення кінцевої мети, що досить різна у протиборчих сторін.

Якщо дане положення спроектувати на реалії сучасної України та інших пострадянських країн, то можна констатувати, принаймні, два досить важливих моменти. По-перше, у запалі в основному публіцистичних вихвалянь ринку і обґрунтування необхідності переходу до нього, була започаткована спроба *насадити далекі українській ментальності соціальні інститути*, що крім розвалу системи управління економікою і суспільством супроводжувалася масовою бідністю, безробіттям, соціальною ексклюзивністю, знищенням реального, продуктивного сектора національної економіки. Інститути покликані змінювати чимало загальносистемних процесів не лише економічного, а і суспільного устрою. Проте формальне, сліпе копіювання іноземних інститутів, зовсім не сприяє ні сучасному, ні майбутньому національному розвитку. У наростанні деградаційно-хаотичних процесів, які охопили Україну, особливо під час сучасної кризи, як вказує академік НАНУ В.М. Геєць, «не останню роль відіграли запозичення іноземних державних і суспільних інститутів, що виглядає як непродумане перенесення соціальної, економічної та політичної

практики, створеної в інших умовах. Росія... і Україна... пішли шляхом імпортування базових соціально-економічних і політичних інститутів без аналізу їх відповідності національному менталітету, ціннісним орієнтирам, історичній парадигмі державного управління» [3, с. 745]. З іншого боку, не враховувалось і те, що «духовність православ'я виключила масову актуалізацію в Україні (як і в Росії) глибинної енергії у прагненні до збагачення як явища контркультурного, аморального в той час, коли в соціогенетиці Заходу закладена цілеспрямованість на масову актуалізацію енергії в устремлінні до збагачення і ажіотажного споживання» [3, с. 745]. Останні положення саме й вказують на необхідність більш широкого кругозору, врахування тих чинників, які не беруться до уваги традиційною економічною наукою й економічним мисленням, і саме в їх руслі проведення ретельної оцінки впровадження економічних реформ, для чого стає необхідним врахування менталітету і цінностей, в тому числі і релігійних, при прийнятті державних рішень. Це також означає, що потрібен широкий господарський погляд на економічні перетворення щодо створення умов для соціально-економічного благополуччя українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Государственная экономическая политика и Экономическая доктрина России. К умной и нравственной экономике. В 5 т. – Т. 1. – М.: Научный эксперт, 2008. – 840 с.
2. Новак М. Дух демократического капитализма. – Мн.: «Лучи Софии», 1997. – 544 с.
3. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / Валерій Михайлович Геєць; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2009. – 864 с.